

ONDERZOEK NAAR ONDERZOEK: EEN UITNODIGING

· CHRISTIEN BRINKGREVE

Cependant il est bon d'étudier les découvertes d'autrui d'une manière qui nous découvre la source des inventions ... Et je voudrais que les Auteurs nous donassent l'Histoire de leur découvertes, et les progrès par lesquels ils y sont arrivés. Quand ils ne le font point, il faut tâcher de les deviner, pour mieux profiter de leur ouvrages.

Leibniz, 1714

Vaak hoor je de klacht dat we nauwelijks weten hoe onderzoekers werken, hoe een proces van onderzoek nu eigenlijk verloopt. De meeste studies die we onder ogen krijgen zijn systematisch geordende verslagen van de onderzoeksresultaten, waarbij het moeilijk te achterhalen is hoe het onderzoek in feite in zijn werk is gegaan. Merton merkt hierover op:

"Typically, the scientific paper or monograph presents an immaculate appearance which reproduces little or nothing of the intuitive leaps, false starts, mistakes, loose ends and happy accidents that actually cluttered up the inquiry. The public record of science therefore fails to provide many of the source materials needed to reconstruct the actual course of scientific developments" (Merton, 1968:4).

Ook Whyte schrijft dat deze informatie veelal ontbreekt: "There are now many good published studies of communities or organizations, but generally the published report gives little attention to the actual process whereby the research was carried out" (Whyte, 1969: 279).

Om onderzoek te doen leren we een aantal methoden en technieken die eerder preskriptief dan deskriptief zijn, die meer zeggen over de manier waarop je onderzoek behoort te doen dan over de wijze waarop onderzoek in feite verloopt. Merton heeft het in dit verband over:

"The difference ... between textbooks of "scientific method" and the ways in which scientists actually think, feel and go about their work. The books on method present ideal patterns: how scientists ought to think, feel and act, but these tidy normative patterns, as everyone who has engaged in inquiry knows, do not reproduce the typically untidy, opportunistic adaptations that scientists make in the course of their inquiries" (Merton, 1968: 4).

Herhaaldelijk heb ik onderzoekers horen vertellen dat ze weinig hebben aan de methoden die ze geleerd hebben, en pas gedurende het onderzoek zelf leren hoe ze het best achter hun gegevens kunnen komen. Een goed voorbeeld hiervan geeft Whyte:

"Sometimes I wondered whether just hanging on the street corner was an active enough process to be dignified by the term "research". Perhaps I should be asking these men questions. However, one has to learn when to question and when not to question as well as what questions to ask" (Whyte, 1969: 303).

Whyte doet op zeer informatieve wijze uitvoerig verslag van de manier waarop hij dit geleidelijk tijdens het onderzoek leerde met vaak amusante blunders (Whyte, 1969: 279-358). Evans-Pritchard schrijft dat het werken met informanten, dat hij blijkens verschillende opmerkingen (Evans-Pritchard, 1968: 9, 14, 15) als geëigende methode ziet, onmogelijk was bij de Nuer, waardoor hij op andere manieren zijn informatie moest verwerven:

"Since my tent was always in the midst of homesteads or windscreens and my inquiries had to be conducted in public, I was seldom able to hold confidential conversations and never succeeded in training informants capable of dictating texts and giving detailed descriptions and commentaries... As I could not use the easier and shorter method of working through regular informants I had to fall back on direct observation of, and participation in, the everyday life of the people" (Evans-Pritchard, 1968: 15).

Je zou je af kunnen vragen of onderzoekssituaties niet te veel verschillen om er algemene regels voor te geven. Je zou er ook aan kunnen twifelen of er voor de kennis waar het om gaat - inzicht in menselijk samenleven - wel "recepten" te geven zijn. Je zou kunnen stellen dat men al doende de praktijk van het onderzoek moet leren, maar deze oefening ontbreekt grotendeels in onze theoretisch gerichte sociologieopleiding. Hieraan zou m.i. zeker iets gedaan moeten worden, bv. door een paar maanden onderzoek als studieonderdeel verplicht te stellen. Toch wordt al enigszins in deze leemte voorzien: vanaf januari 1974 is een werkgroep met de naam "Reflektie en theorievorming in het sociologisch veldwerk" onder leiding van Bram de Swaan en mijzelf zich bezig gaan houden met "onderzoek naar onderzoek", om door de bestudering van de werkwijze van anderen zich enigszins voor te bereiden op het doen van onderzoek.

We leren nauwelijks hoe we onderzoek moeten doen, we zijn slecht voorbereid op de situatie waarin velen van ons waarschijnlijk terecht zullen komen: dat noemde ik als argument om de werkwijze van andere onderzoekers te bestuderen. Er vallen nog meer redenen te noemen.

De wijze van waarnemen, de manier waarop we selekteren uit de chaotische hoeveelheid feiten wordt mede bepaald door onze wensen en angsten. We kunnen misschien enig inzicht krijgen in welke mate dit het geval is door ons meer bewust te worden van de manier waarop we werken: vanuit welke achtergrond, met welke vooronderstellingen, met welke vragen, voor welk publiek, onder welke omstandigheden. Zo geeft Evans-Pritchard een beschrijving van zijn onderzoeksomstan-

digheden teneinde zijn lezers beter in staat te stellen te beslissen welke uitspraken gebaseerd zijn op goede observaties en bij welke dat twijfelachtiger is (Evans-Pritchard, 1968: 9). Whyte merkt in dit verband op: "The ideas that we have in research are only in part a logical growing out of a careful weighing of evidence" (Whyte, 1969: 279). Om die reden vindt Whyte dan ook dat een goede beoordeling van zijn onderzoek kennis vergt van zijn onderzoekssituatie en intellectuele achtergrond. Een groter zelfinzicht, een bewustwording van de theorieën en methoden die we geleerd hebben, van onze opvattingen en verwachtingen, vergroot de kans op betere sociologisch kennis, kennis die meer zegt over de maatschappij dan over de onderzoekers.

Een ander argument om de aandacht te richten op het proces van onderzoek is de heersende - vaak ook modieuze - onzekerheid over de sociologie, de twijfel of sociologen eigenlijk meer inzicht in de samenleving hebben dan niet-sociologen. Ook daarom lijkt het me zinvol om ons van goede onderzoeken af te vragen hoe die tot stand zijn gekomen. Misschien zijn er aan dergelijke onderzoeken richtlijnen te ontleenen om zelf tot betere resultaten in de sociologie te komen.

Het is niet alleen interessant om gegevens te verzamelen over de manier waarop onderzoekers werken, maar ook om iets te weten van hun persoonlijke eigenschappen. Het verrichten van onderzoek vereist niet alleen de beschikking over bepaalde intellectuele kwaliteiten; uit de verslagen van Evans-Pritchard en Malinowski blijkt duidelijk dat een grote mate van gedrevenheid en doorzettingsvermogen nodig is om het in hun situatie vol te houden. Het wantrouwen van de Nuer en hun systematisch pogen zijn vragen te ontwijken maakten Evans-Pritchard wanhopig:

"I defy the most patient ethnologist to make headway against this kind of opposition. One is just driven crazy by it. Indeed, after a few weeks of associating solely with Nuer one displays ... the most evident symptoms of "Nuerosis" (Evans-Pritchard, 1968: 13).

Malinowski's dagboek getuigt van een bij vlagen obsederend verlangen naar zijn eigen omgeving, en ook van grote erotische problemen:

"All that time: problem of maintaining inner purity in relation to her (zijn vriendin, CB), clearly realizing this can be done. I realize that purity in deeds depends on purity of thought, and I resolve to watch myself right down to the deepest instincts ... I can repress occasional violent whoring impulses by realizing that it would get me nowhere, that even if I possessed women under these conditions, I would merely be sloshing in the mud. The most important thing is to have a strong aversion to sloshing in the mud (onanism, whoring, etc.). And to seek out everything that builds up such an aversion" (Malinowski, 1957: 131).

Door dieper in te gaan op de aard van de problemen waarmee onderzoekers te kampen hebben, is het mogelijk enigszins te schatten wat je te wachten staat en of je daar tegen zal kunnen.

Bronnen die voor een onderzoek naar onderzoek goede informatie kunnen leveren, zijn notitieboeken, dagboeken, kronieken, korrespondenties, autobiografieën en biografieën. Een andere manier om meer over onderzoek te weten te komen, is mensen te vragen over hun onderzoekservaringen te schrijven: dit stuk is een aansporing hiertoe. Ik doel met dit verzoek op allerlei vormen van onderzoek: waarbij de onderzoek(st)er - wel of niet participierend - observeert, of waarbij hij of zij door mensen te ondervragen - mondeling of schriftelijk - informatie tracht te verwerven; ook het vertellen over literatuuronderzoek kan interessant zijn. Ik denk bijvoorbeeld aan Mill's beschrijving van het opzetten van een kaartsysteem - een soort dagboek waarin hij zijn intellectuele bezigheden tracht te combineren met zijn persoonlijke ervaringen - en de wijze waarop zijn onderzoeksplannen hieruit voortkomen (Mills, 1970: 215-248). Deze uitnodiging is uitdrukkelijk niet een verzoek om een rapport met eindresultaten, maar om een persoonlijk verslag van het proces van onderzoek. Wat waren de vragen, de verwachtingen, de vooronderstellingen? Wat de geleerde methoden? Veranderden deze in de loop van het onderzoek? Met het oog op welk publiek werd geschreven? Hoe ging men om met de mensen bij wie het onderzoek plaats vond? Welke moeilijkheden deden zich voor, en welke invloed had dit op werkwijze en resultaten?

Ik hoop dat dit stuk een aantal bijdragen voor het A.S.T. zal uitlokken, die ons iets leren over het onderzoeksproces, en die een stimulans kunnen zijn voor een grotere mate van reflectie en bewustwording.

LITERATUUR

- Evans-Pritchard, E.E., The Nuer. London, Oxford University Press (1940), 1968
- Leibniz, G.W., brief aan Louis Bourquet 22-3-1714, in: Philosophischen Schriften, C.I. Gerhardt (ed.), Berlin, 1887, III: 563
- Malinowski, B., A Diary in the Strict Sense of the Term. London, Routledge and Kegan Paul, 1967
- Merton, R.K., Social Theory and Social Structure, Enl. ed. New York, The Free Press (1949), 1968
- Mills, C. Wright, The Sociological Imagination. Harmondsworth, Penguin Books (1959), 1970
- Whyte, W.F., Street Corner Society, Chicago/London, University of Chicago Press (1943), 1969